

УДК 343.272:34

Цимбалюк В. І.

кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
(Національний університет водного господарства
та природокористування)

ПРАВОВА ПРИРОДА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Спеціальна конфіскація майна належить до одного з найбільш проблематичних інститутів, який досі не здобув належного наукового розроблення. Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України 18 квітня 2013 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» № 222-VII, який набув чинності 15 грудня 2013 р., внаслідок чого у чинному законодавстві з'явилися положення щодо спеціальної конфіскації.

Метою статті є дослідження правової природи спеціальної конфіскації, відмежування її від інших видів конфіскації, аналіз зарубіжного законодавства з цього питання та пошук на цій основі шляхів удосконалення інституту спеціальної конфіскації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У доктрині кримінального права питанням, пов'язаним із спеціальною конфіскацією, приділялася

© Цимбалюк В. І., 2014

© Національний університет «Острозька академія», 2014

-
- Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

увага у працях К. М. Карпова, О. Кондри, О. О. Книженко, О. М. Костенко, О. М. Литвака, А. А. Музики, О. В. Надена, В. О. Навроцького, М. І. Хавронюка, С.М. Школь, С. С. Яценко та ін.

Виклад основних положень. Інститут спеціальної конфіскації можна віднести до міжгалузевих інститутів, оскільки схожі норми ми зустрічаємо в цивільному, адміністративному, кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві.

За Кримінальним Кодексом України спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених кодексом [1].

Цей інститут спрямований на посилення боротьби зі злочинністю, забезпечення невідворотності та повноти покарання за вчинений злочин. Крім того, спеціальна конфіскація є ефективним засобом у боротьбі з корупційною злочинністю.

Спеціальна конфіскація уже давно передбачена Кримінальними кодексами більшості держав світу. Зокрема такий правовий інститут зустрічається у законодавстві Австрії, Білорусії, Іспанії, Швеції та ін. країн. Загалом, якщо проаналізувати місце спеціальної конфіскації в системі покарань та її правовий статус в зарубіжних країнах, можна виділити три самостійних групи:

1. Першу групу становлять країни, де конкретно не визначено місце спеціальної конфіскації, насамперед тому, що там відсутній єдиний кодифікований акт, який регулював би даний інститут. Сюди, перш за все, варто віднести Велику Британію та США.

2. Другу групу складає законодавство країн, де найбільш повно регламентовано питання застосування спеціальної конфіскації, а такий

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipks.pdf>.

інститут власне віднесений до додаткових покарань. До таких країн належать Франція, Казахстан, Японія та ін.

3. До третьої групи належать країни, де конфіскація віднесена до інших заходів кримінально-правового характеру. Однак це не зменшує її значення та визначає досить широкі можливості для її застосування. Такими країнами є Швейцарія, Молдова. Сюди також варто віднести законодавство України.

Відповідно до положень Загальної частини Кримінального кодексу умовами застосування спеціальної конфіскації є вчинення злочину, передбаченого статтею 354 та статтями 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 розділу XVII Особливої частини, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого зазначеними статтями [1].

Однак, якщо вдатися до аналізу санкцій статей Особливої частини КК України, то можна дійти висновку, що спеціальна конфіскація передбачена і іншими нормами. Так, санкція ч. 2 ст. 201 КК України за контрабанду передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна, тобто встановлено обов'язок застосування спеціальної конфіскації як окремого заходу кримінально правового характеру поряд із конфіскацією майна як виду кримінального покарання. У даному випадку спостерігаємо певні розбіжності між нормами Загальної та Особливої частини.

У науці кримінального права сформувались дві діаметрально протилежні позиції стосовно правової природи «спеціальної конфіскації»: одні вчені вважають, що спеціальна конфіскація має кримінально-правову природу, інші обстоюють її кримінально-процесуальну природу і пропонують вилучити її з КК України [5]. Ми розглядатимемо конфіскацію саме з кримінально-правової точки зору.

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

Для того щоб детально проаналізувати та дослідити правову природу інституту спеціальної конфіскації, порівняємо та відмежуємо його від інституту загальної конфіскації.

1. Конфіскація, визначена ст. 59 КК України, є різновидом кримінального покарання і полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого, тоді спеціальна конфіскація віднесена законодавцем до інших заходів кримінально-правового характеру.

Так, якщо конфіскація-покарання виступає інструментом відновлення соціальної справедливості, то конфіскація – інший захід насамперед відновлює матеріальне (економічне) становище сторін, що існувало до вчинення злочину [4, 12].

Крім того, зміни назви розділу XIV Загальної частини КК України видаються нам не зовсім логічними, оскільки до інших заходів кримінально-правового характеру у такому випадку необхідно віднести й примусові заходи виховного характеру, які можуть застосовуватися до неповнолітніх та не є покаранням.

2. Спеціальній конфіскації підлягає майно, здобуте злочинним шляхом. Зі змісту ст. 92-2 КК України вбачається, що безоплатному вилученню на користь держави підлягають такі різновиди майна: гроші, цінності, знаряддя вчинення злочину тощо. Тоді як конфіскація передбачає вилучення всього або частини майна засудженого, навіть якщо він набув його сумлінно і ніяким чином не використовував у злочині.

3. Конфіскація майна передбачає вилучення у винного майна (і доходів від такого майна), яким він володіє не по праву. Саме так реалізується каральна функція кримінального судочинства.

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

Гроші, цінності та інше майно, передані особою, яка вчинила злочин або суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки злочину, передбаченого КК України, іншій фізичній або юридичній особі, підлягають спеціальній конфіскації, якщо особа, яка прийняла майно, знала або повинна була знати, що таке майно одержано внаслідок вчинення злочину або суспільно небезпечного діяння [1]. Загальній конфіскації підлягає майно, яке належить засудженому на праві власності.

Тобто, якщо негативні наслідки застосування конфіскації спрямовані виключно на особу засудженого, то спеціальна конфіскація зачіпає і третіх осіб, у яких вказане майно може перебувати на праві власності. Тому, на нашу думку, для таких осіб у кримінальному законодавстві потрібно передбачити додаткові гарантії.

Крім того, формула «не знав і не міг знати про їх незаконне використання», передбачена КК України фактично не є універсальною, оскільки непридатна для вирішення ситуацій, коли власником чи законним володільцем майна є, наприклад, юридична особа.

4. Новою нормою КК України передбачено, що у разі якщо гроші та цінності були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна [1]. Ми вважаємо, що це надзвичайно прогресивне положення, яке допоможе ефективно у матеріальному і фінансовому плані

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

покарати злочинця та розширить повноваження правоохоронних органів у боротьбі з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом.

5. У ч. 2 ст. 59 КК вказано, що «конфіскація майна встановлюється лише за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини» [1]. Спеціальна конфіскація може застосовуватись і за злочини невеликої чи середньої тяжкості.

6. Спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності [1]. Однак, таке положення, на нашу думку, потребує подальшого вдосконалення. Спеціальна конфіскація може бути призначена судом і у тому випадку, коли провадження по справі закривається. В той час, коли загальна конфіскація може застосовуватися лише у разі винесення обвинувального вироку суду.

З цього приводу К. М. Карпов зауважує, що застосування вказаного заходу пов'язується лише з настанням самого юридичного факту і властивостями (юридичними або матеріальними) певних об'єктів, і на нього не впливають ні ступінь винності особи, ні характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого, ні особа винного. Конфіскація майна є об'єктивним наслідком вчиненого злочину [4, 17], тобто настає у будь-якому випадку, коли наявні певні умови, визначені кримінальним законодавством.

6. Конфіскація застосовується лише у випадках, коли вона передбачена санкціями статей Особливої частини КК України. Додаток до

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

КК України встановлює перелік майна, яке не підлягає конфіскації. Спеціальна конфіскація поширюється на так зване «вибіркове майно».

Отже, передбачена низкою санкцій статей Особливої частини КК України спеціальна конфіскація й конфіскація (в розумінні ст. 59 КК України, як покарання) не є тотожними кримінально-правовими заходами.

М. І. Хавронюк виокремлює: 1) конфіскацію майна, здобутого злочинним шляхом, а також нажитого шляхом використання майна, здобутого злочинним шляхом; 2) спеціальну конфіскацію майна. Під останнім видом покарання вчений пропонує розуміти примусове безоплатне вилучення у власність держави належних особі на момент її засудження предметів та інших речей, які були: а) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину; б) надані особі з метою схилити її до вчинення злочину чи як винагорода за його вчинення; в) предметом злочину, пов'язаного з їх незаконним обігом; г) здобуті в результаті вчинення злочину або на які було спрямовано злочин [8, 586-587].

Досліджуючи конфіскацію за кримінальним законодавством України на дисертаційному рівні, Г. М. Собко стверджує, що спеціальна конфіскація майна – це передбачений ст. 59 КК України та ст. 81 КПК України видовий прояв загального родового явища «конфіскація майна» [7, 13].

Підтримує таку точку зору і К. М. Оробець, який вважає, що за своїм функціональним призначенням спеціальна конфіскація збігається з покаранням, оскільки здатна через обмеження майнових прав особи, яка вчинила злочин, підсилувати каральну дію основного покарання, сприяти виправленню засудженого і запобіганню вчиненню нових злочинів як самою винною особою (адже відбувається вилучення предметів, що

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

застосовувалися при вчиненні злочину), так й іншими особами (наприклад, вже сама загроза конфіскації автомобіля або риболовного судна може нейтралізувати у свідомості певних категорій людей намір вчинити злочин, принаймні, з застосуванням цих предметів). Тому, він пропонує закріпити спеціальну конфіскацію як різновид конфіскації майна (ст. 59 КК) [6, 340].

Однак ми не погоджуємося з такими думками науковців, оскільки спеціальна конфіскації і конфіскація мають різну правову природу і мету застосування. Вилучення неправомірно набутого майна не може бути визнане покаранням, оскільки на таке майно не виникає права власності, а будь-яке покарання полягає в обмеженні прав засудженого (ч. 1 ст. 50 КК України).

Такої ж думки дотримується В. Бурдін, який зазначає, що позиція окремих науковців про визнання «спеціальної конфіскації» різновидом загальної конфіскації як виду покарання не може вважатися правильною, оскільки в чинному КК України ці види конфіскацій чітко розмежовуються і можуть водночас оцінюватися як рівнозначні (наприклад ч. 2. ст. 201, ч. 1–3 ст. 209), інакше їх наявність довелося б визнавати законодавчою тавтологією, а законодавчі аномалії, на його думку, свідчать про те, що спеціальна конфіскація, про яку йдеться у санкціях окремих статей Особливої частини КК України, не може розглядатися як покарання у вигляді часткової конфіскації [2, 69-70].

У юридичній літературі висловлюється точка зору, що спеціальна конфіскація на міжнародному рівні виступає ефективним засобом боротьби з наркоторгівлею, корупцією, тероризмом та фінансуванням тероризму. Підтвердженням цього є низка міжнародно-правових актів, зокрема Віденська конвенції про боротьбу проти незаконного обігу

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.), Конвенція про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах (1993 р.), Римський статуту Міжнародного кримінального права (1998 р.), Міжнародна конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 рік), Конвенція ООН проти корупції (2003 р.) тощо.

Висновки. Інститут спеціальної конфіскації є далеко неоднозначним в його оцінці як теоретиками, так і практиками. Від правильного розуміння юридичної природи та місця цього інституту в системі заходів державного покарання залежать дотримання прав і свобод людини та громадянина в Україні та організація системи протидії злочинності. В цілому зміни, внесені до Кримінального кодексу України є позитивним кроком, проте потребують деякого доопрацювання, особливо стосовно усунення розбіжностей між Загальною та Особливою частиною КК України та встановлення додаткових гарантій для третіх осіб, які не вчиняли злочинів, проте до них може застосовуватися спеціальна конфіскація.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Бурдін В.М. Лінгвістичне тлумачення санкцій окремих статей Особливої частини Кримінального кодексу України // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Право і лінгвістика»: У 2-х ч. , 23-26 вересня 2004 р. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2004. – Ч. 1. – С. 68-77.
3. Демидова Є. Є., Пономаренко Ю. А. Щодо конфіскації майна як виду покарання / Є. Є. Демидова, Ю. А. Пономаренко [Електронний

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lex-line.com.ua/?go=fullarticle&id=303>.

4. Карпов К. Н. Иные меры уголовно-правового характера как средство противодействия совершению преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Карпов Кирил Николаевич. – Омск, 2011. – 22 с.

5. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях / О. Кондра [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/558-kruminolog/15366-2011-01-23-02-03-02.html>.

6. Оробець К. М. До питання про кримінально-правовий статус спеціальної конфіскації / К. М. Оробець // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. – Х., 2013. – С. 338-341.

7. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія, кримінально-виконавче право» / Г. М. Собко. – К., 2008. – 20 с.

8. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: [Монографія] / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

9. Спеціальна конфіскація: деякі аспекти застосування / А. М. Ященко // Часопис Київського університету права . – 2013. – № 4. – С. 291-294. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2013_4_71.pdf.

▪ Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

Цимбалюк В. І.

Правова природа спеціальної конфіскації

З'ясовано юридичну природу та місце спеціальної конфіскації у системі законодавства України. Розглянуто погляди вчених щодо місця конфіскації в системі покарань і висловлено власну позицію стосовно удосконалення законодавства щодо спеціальної конфіскації.

Ключові слова: кримінально-правові санкції, конфіскація майна, спеціальна конфіскація.

Цимбалюк В. И.

Правовая природа специальной конфискации

Выяснено юридическую природу и место специальной конфискации в системе законодательства Украины. Рассмотрены взгляды ученых относительно места конфискации в системе наказаний и высказано собственную позицию относительно усовершенствования законодательства о специальной конфискации.

Ключевые слова: уголовно-правовые санкции, конфискация имущества, специальная конфискация.

Tsybaliuk V. I.

Legal nature of the special confiscation

Found out the legal nature and place in the system of special confiscation legislation of Ukraine. Considered the views of scholars on forfeiture place in the system of punishment and expressed its position on the improvement of legislation on special confiscation.

Key words: criminal penalties, confiscation of property, special confiscation.

-
- Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipk.pdf>.